

ks. Jakub Jakubowski

***Sakrament pokuty i pojednania w katechezie młodzieży licealnej
w świetle założeń programowych nauczania religii***

***The sacrament of penance and reconciliation in high school catechesis
in the light of the core curriculum for teaching religion***

Summary

The sacrament of confession, established by Jesus Christ and given to the Church, is a special form of meeting with the loving God. In this visible sign of God's grace, sins committed after baptism are forgiven and human communion with God is renewed. Taking into consideration the dynamic nature of cultural changes, which impact the religiosity of society as well as individuals' attitude towards faith, the proper sacramental catechesis discussing both repentance and reconciliation is needed not only in our homes and parishes, but also school environments. The topic of the sacrament of mercy has been included in the currently applicable „Core Curriculum of the Roman – Catholic Church in Poland” as well as „Roman Catholic religion teaching program in kindergartens and schools” as part of liturgical education, which, according to the documents of the Church, is one of the primary tasks of religious formation. In high school, the content and detailed requirements related to the above issues are implemented in the second grade and are aimed at deepening the knowledge of confession, strengthening the faith of students and leading them to the conscious use of the sacrament of confession.

Key words: the sacrament of repentance and reconciliation, core curriculum of catechesis, programme of teaching religious education, catechetical aims, detailed requirements, attitudes.

Sakrament pokuty i pojednania jest jednym z najczęściej udzielanych i przyjmowanych znaków Bożej łaski. Ludzka natura osłabiona przez grzech pierworodny i obciążona jego konsekwencjami charakteryzuje się bowiem podatnością na zło i skłonnością do przekraczania Bożego prawa. Chrystus wychodząc naprzeciw naszej niestałości i kruchości, ustanowił ekonomię zbawczą Nowego Przymierza, w której istotną rolę odgrywają sakramenty uzdrowienia, do których należy spowiedź. Dzięki niej dokonuje się uwolnienie człowieka od grzechu oraz odnowienie wspólnoty miłości z Bogiem.

Aby owocnie korzystać z tego wielkiego daru należy odkryć w nim działanie samego Chrystusa, Lekarza ciał i dusz ludzkich, który przyszedł po to, *aby owce miały życie, i miały je w obfitości* (J 10,10). Przeżycie nadprzyrodzonej rzeczywistości sakramentalnego pojednania wymaga od chrześcijanina żywej wiary oraz otwartości na działanie Bożej łaski. Dlatego katecheza Kościoła powinna w pierwszej kolejności prowadzić do pogłębienia wiary, bez której sakrament pozostaje

nieskuteczny w życiu osoby go przyjmującej¹. Ponadto niezwykle istotną kwestią wydaje się zagadnienie poprawnego rozumienia istoty sakramentu pokuty i pojednania oraz prawidłowe wtajemniczenie w jego misterium². Proces ten powinien dokonywać się w chrześcijańskiej rodzinie, poprzez katechezę parafialną oraz podczas szkolnych lekcji religii.

Problematyka właściwego nauczania na temat pokuty i pojednania jest dziś niezwykle aktualna. Wielu ludzi, zwłaszcza młodych, przeżywa coraz poważniejsze trudności w spotkaniach z Bożym miłosierdziem u krątek konfesjonatu. Wynikają one z wielu czynników, do których pastoraliści i socjologowie zaliczają powszechnie postępującą laicyzację, zobojętnienie religijne, brak poczucia i świadomości grzechu oraz współczesne prądy psychologiczne czy zachowania społeczne przeciwne chrześcijańskiej pokucie³. Coraz rzadsze korzystanie z sakramentu spowiedzi i jego niedojrzałe przeżywanie wynika często z nieprawidłowego obrazu Boga wśród części polskiej młodzieży oraz braku zaufania do Kościoła hierarchicznego. Zdarza się, że młodzi nie rozumieją, czym tak naprawdę jest sakrament pokuty i pojednania, co pociąga za sobą jego odrzucenie⁴. Formalizm religijny, opór przed wyznaniem win w obecności szafarza, niechęć wobec wysiłku pracy nad sobą i kształtowania osobowości zgodnie z wartościami ewangelicznymi, trudności w praktykowaniu wybranych zasad moralności chrześcijańskiej, wreszcie negatywne doświadczenia związane z praktyką spowiedzi wpływają na częstotliwość i jakość sakramentalnych spotkań z przebaczącym Chrystusem. W świetle powyższych informacji należy stwierdzić, że odpowiednia katecheza szkolna uzupełniająca religijne wychowanie rodzinne, przekazująca rzetelną wiedzę, umacniająca wiarę i wprowadzająca w owocne korzystanie ze spowiedzi jest dziś absolutnie niezbędna. Celem niniejszego tekstu jest zwięzłe omówienie problematyki sakramentu pokuty i pojednania w katechezie licealnej w świetle aktualnie obowiązującej „Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce” oraz „Programu nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach”. Analiza powyższych dokumentów w kontekście zasygnalizowanego tematu zostanie poprzedzona krótkim ukazaniem teologii sakramentu pokuty i pojednania oraz jego znaczenia w życiu wierzących.

Teologia sakramentu pokuty i pojednania

Sakrament pokuty i pojednania należy do siedmiu sakramentów ustanowionych przez Chrystusa i przekazanych wspólnocie Kościoła. Ten widzialny znak niewidzialnej łaski samego Boga „zmazuje grzechy osobiste popełnione po chrzcie: przede wszystkim grzechy śmiertelne, a w następnej kolejności grzechy powszednie”⁵. W klasycznym podziale sakramentów jest więc zaliczany do sakramentów uzdrowienia zwanych również sakramentami odrodzenia. Całą swoją moc

¹ Por. P. Mąkosa, *Zarys katechezy o sakramentach świętych*, w: „Siedem sakramentów w nauczaniu katechetycznym”, red. H. Słotwińska, Lublin 2007, s. 28.

² Zob. Ł. Nycz, *Sakrament pokuty i pojednania w odbiorze młodzieży. Badania empiryczne członków Ruchu Apostolstwa Młodzieży Archidiecezji Przemyskiej*, w: „Premisla Christiana”, t. 17 (2016/2017), s. 316-318.

³ Por. J. Szept, *Wychowanie do pokuty i pojednania*, w: „Colloquia Theologica Ottoniana”, nr 2 (2016), s. 144.

⁴ Por. M. Stepulak, *Postawy młodzieży wobec Sakramentu Pokuty i Pojednania. Badania empiryczne maturzystów z diecezji siedleckiej*, w: „Teologia Praktyczna”, t. 10 (2009), s. 129.

⁵ Jan Paweł II, *Sakrament pokuty w życiu Kościoła. Przesłanie Ojca Świętego do Penitencjarii Apostolskiej*, w: „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), nr 5-6 (1998), s. 5.

i skuteczność czerpie ze zbawczej Paschy Jezusa Chrystusa, bo jedynie przez Niego i w Nim dokonuje się odpuszczenie grzechów oraz pojednanie poszczególnych osób oraz całej ludzkości z Bogiem.

Chrystus w swoim człowieczeństwie, poprzez spełniane uczynki oraz przepowiadanie Dobrej Nowiny, ukazał całemu światu Boga jako kochającego Ojca gotowego przebaczyć pokutującemu i skruszonemu grzesznikowi. Jezus Bożą dobroć i łaskawość uwydatnił za pomocą przypowieści o miłosiernym Samarytanie (Łk 10,30-37), zagubionej owcy (Łk 15,3-7), zagubionej drachmie (Łk 15,8-10), synu marnotrawnym (Łk 15,11-32), faryzeuszu i celniku (Łk 18,9-14). Wybaczenie win oraz pokuta nie były drugorzędnymi dodatkami do Jezusowej Ewangelii, ale stanowiły jej istotę i rdzeń. Wezwanie do nawrócenia, którym Zbawiciel rozpoczął swoją publiczną działalność (Mk 1,15), było dla Jego naśladowców zaproszeniem do całkowitej reorientacji życia oraz zachętą do wysiłku zdążania ku chrześcijańskiej doskonałości⁶.

Zgodnie z przekazem biblijnym i Tradycją Kościoła, ustanowienie sakramentu pokuty i pojednania miało miejsce już po zmartwychwstania Chrystusa. Jest on więc pierwszym darem zwycięskiego Pana dla rodzącego się Kościoła. Ten dar stanowi też, uwzględniając chronologię wydarzeń zbawczych, pierwszy skutek Jego męki, śmierci i zmartwychwstania⁷. Podczas chrystofanii dokonanej w wieczór wielkanocny, Jezus przekazał Apostołom zgromadzonym w Wieczerniku dar Ducha Świętego oraz władzę odpuszczania grzechów: „Weźmijcie Ducha Świętego! Którym odpuscicie grzechy, są im odpuszczone, a którym zatrzymacie, są im zatrzymane” (J 20,22-23). Jedynie Bóg ma władzę przebaczenia grzechów, zaś Kościół uczestniczy w przekazie tej łaski z woli i ustanowienia samego Pana (2Kor 5,8-20). Władzę rozgrzeszania ofiarowaną Apostołom Jezus nierozzerwalnie i definitywnie związał z sakramentalnym kapłaństwem. Właśnie dlatego szafarzami tego sakramentu mogą być jedynie ważnie wyświęceni kapłani posiadający upoważnienie do udzielania absolucji (por. KPK kan. 966).

Bogactwo i wieloaspektowość omawianego sakramentu ukazują jego nazwy podane w Katechizmie Kościoła Katolickiego. Jest to sakrament nawrócenia, ponieważ „ureczywistnia w sposób sakramentalny wezwanie Jezusa do nawrócenia, mianowicie radę powrotu do Ojca, od którego człowiek oddalił się przez grzech” (KKK 1423). Kolejna nazwa to sakrament pokuty, gdyż „uświęca osobistą i eklezjalną drogę nawrócenia, pokuty i zadośćuczynienia grzesznego chrześcijanina” (KKK 1423). Warto nadmienić, że sam termin pokuta jest wieloznaczny i odnosi się do cnoty moralnej (*virtus poenitentiae*), sakramentu pokuty (*sacramentum poenitentiae*) oraz istotnej jego części, czyli zadośćuczynienia za grzechy (*paenitentia*)⁸. Trzecie określenie to spowiedź, ponieważ „wyznanie – spowiedź z grzechów przed kapłanem jest istotnym elementem tego sakramentu” (KKK 1424). Nazywa się go również sakramentem przebaczenia, bo „przez sakramentalne rozgrzeszenie kapłana Bóg udziela penitentowi „przebaczenia i pokoju” (KKK 1424). Ostatnia katechizmowa nazwa to sakrament pojednania, ponieważ „udziela grzesznikowi miłości Boga przynoszącej pojednanie” (KKK 1424). Układ powyższych pięciu określeń prezentuje proces dokonujący się w powracającym do Boga człowieku:

⁶ J. Pieńkosz, *Sakrament pokuty i pojednania jako sakrament uleczenia*, w: „Studia Teologiczne Białystok, Drohiczyn, Łomża”, t. 22 (2004), s. 159.

⁷ Por. S. Jankowski, *Bóg Syna swego dał, aby człowiek nie zginął, ale się nawrócił i żył. Biblijne aspekty sakramentu pokuty*, w: „Studia Włocławskie”, t. 23 (2021), s. 67.

⁸ Zob. Z. Sobolewski, *Pojednanie się z Bogiem*, Pelplin 2015, s. 108-109.

rozpoczyna się przemianą myślenia i chęcią zmiany dotychczasowego życia, wiedzie przez pokutę oraz szczere wyznanie win i prowadzi do przebaczenia grzechów, którego efektem jest stan usprawiedliwienia i pojednanie z Bogiem i ludźmi.

Jednym z najważniejszych dokumentów Kościoła mówiących o pokucie i pojednaniu jest posynodalna Adhortacja Apostolska „*Reconciliatio et Paenitentia*”. Jan Paweł II prezentuje w niej całościową naukę Kościoła o sakramencie przebaczenia opartą na Piśmie świętym i Tradycji. Dokument przypomina podstawowe zasady dotyczące spowiedzi⁹. Po pierwsze, dla chrześcijanina „sakrament pokuty jest zwyczajnym sposobem otrzymania przebaczenia i odpuszczenia ciężkich, popełnionych po chrzcie”. Choć w sensie ścisłym Chrystus nie jest związany znakami sakramentalnym i może działać również z ich pominięciem, „byłoby niedorzecznością, a także zarozumiałością chcieć arbitralnie ignorować narzędzia łaski i zbawienia ustanowione przez Boga i, jednocześnie, w tym wypadku ubiegać się o przebaczenie z pominięciem sakramentu ustanowionego przez Chrystusa właśnie dla przebaczenia”. Kolejna zasada podkreślona przez Papieża mówi o tym, że sakrament spowiedzi jest „rodzajem procedury sądowej; postępowanie to jednak toczy się bardziej przed trybunałem miłosierdzia niż ścisłej i surowej sprawiedliwości, tak że tylko przez analogię można go porównać do ludzkich trybunałów”. Jest on również rzeczywistością duchowego uzdrowienia, dlatego posiada „charakter terapeutyczny, czyli leczniczy”. Trzecia zasada przypomniana przez „*Reconciliatio et Paenitentia*” odnosi się do aktów penitenta, które możemy określić jako niezbędne warunki konieczne do godnego przyjęcia daru Bożego przebaczenia. Należą do nich rachunek sumienia, żal za grzechy jako zasadniczy akt konieczny do ważności i integralności sakramentu, szczere oskarżenie się z grzechów w obecności szafarza oraz zadośćuczynienie za popełnione zło. Kolejną istotą zasadą przypomnianą w omawianym orzeczeniu Magisterium jest prawda, że sakrament pokuty i pojednania „jest najbardziej osobisty, intymny, że w nim sam grzesznik staje przed obliczem Boga ze swą winą, żalem i ufnością”. Choć tajemnica pojednania dokonuje się pomiędzy samym penitentem i Bogiem, wspólnota Kościoła, której przedstawicielem jest udzielający rozgrzeszenia biskup lub prezbiter, posiada w tym spotkaniu szczególną i niezastąpioną rolę. W każdej spowiedzi objawiają się i uzupełniają dwa istotne aspekty: indywidualny oraz wspólnotowy. Z jednej strony dokonuje się pojednanie człowieka z Bogiem oparte na osobistej, wolnej decyzji człowieka oraz przebaczącej miłości Chrystusa, z drugiej zaś strony pokutujący grzesznik w ramach liturgii zostaje na nowo przywrócony Kociołowi, od którego oddalił się przez grzech. Piąta zasada ukazana w Adhortacji mówi o tym, że „najcenniejszym owocem przebaczenia uzyskanego w sakramencie pokuty jest pojednanie z Bogiem, dokonujące się w głębi serca syna marnotrawnego i odnalezionego, którym jest każdy penitent!”. Wypowiedzenie przez szafarza formuły rozgrzeszenia jest momentem, w którym Bóg udziela skruszonemu w sercu „przebaczenia i pokoju przez posługę Kościoła”¹⁰. Papież podkreśla że, „każdy konfesjonał to uprzywilejowane i błogosławione miejsce, w którym, po zniesieniu podziałów, rodzi się nowy, nieskażony i pojednany człowiek – pojednany świat”!

⁹ Jan Paweł II, *Reconciliatio et Paenitentia*, nr 31, w: „Adhortacje Ojca świętego Jana Pawła II”, t. 1, Kraków 1996, s. 252-259.

¹⁰ *Obrzędy pokuty dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, nr 46, wyd. 2, Katowice 2014, s. 40.

Sakrament pokuty i pojednania młodzieży licealnej w świetle „Podstawy programowej”

Aby skutecznie wspierać młodych w owocnym i regularnym korzystaniu z sakramentu pokuty i pojednania, należy ukazać im istotę tego świętego obrzędu oraz doprowadzić ich do dojrzałej wiary w Chrystusa obecnego i działającego w tajemnicy miłosierdzia. Choć katecheza inicjacji w sakramentalną pokutę dokonuje się już we wczesnych klasach szkoły podstawowej i jest kontynuowana w ramach późniejszej mistagogii (klasy V-VIII), to jednak na kolejnym, wyższym etapie edukacji zachodzi potrzeba pogłębionej refleksji nad teologią sakramentu pojednania i jego związkiem z doświadczeniem życia chrześcijańskiego. Uwzględniając fakt, że okres nauki w szkole ponadpodstawowej jest dla adolescentów czasem zdobywania emocjonalnej autonomii oraz etapem kształtowania własnej tożsamości i osobistego odniesienia do wiary, należy na nowo zainteresować ich tematem spowiedzi poprzez ukazanie jej wpływu na przezwyciężanie problemów związanych ze specyfiką okresu dorastania.

Autorzy programów nauczania oraz katecheci w niełatwym zadaniu odkrywania przed młodzieżą piękna i bogactwa sakramentu pojednania, mogą liczyć na pomoc „Podstawy programowej katechezy Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce”, która jest najważniejszym dokumentem kościelnym regulującym kwestię nauczania religii w przedszkolach i szkołach. Uwzględnia ona nowy system edukacji szkolnej i wskazuje kierunek działalności katechetycznej w Polsce. Dokument opracowany przez Komisję Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski został oficjalnie przyjęty 8 czerwca 2018 roku, podczas 379 Zebrania Plenarnego Konferencji Episkopatu Polski w Janowie Podlaskim i Siedlcach i wszedł w życie 1 września 2019 roku¹¹. Nowa „Podstawa programowa” podaje ramy, które umożliwiają twórcom programów nauczania religii i autorom podręczników dostosowanie treści katechetycznych do potrzeb środowisk, w których wychowują się ludzie młodzi, przy jednoczesnym zachowaniu jednolitości i integralności katechezy na terenie całego kraju¹². Choć pierwszymi adresatami dokumentu są twórcy programów nauczania, jego treść powinna być znana również katechetom, gdyż wskazuje na wymagania, jakie powinno się stawiać w ramach procesu nauczania i określa, jakie działania podczas lekcji religii ma podejmować sam katecheta¹³. Istotną cechą aktualnie obowiązującej „Podstawy programowej” jest skorelowanie treści katechetycznych z wiedzą przekazywaną podczas nauki innych przedmiotów, skonkretyzowanie pożądanych postaw wynikających z oddziaływania katechezy na codzienne wybory i decyzje uczniów oraz uwzględnienie poziomu rozwoju intelektualnego i emocjonalnego dzieci i młodzieży na poszczególnych etapach edukacji.

„Podstawa programowa” podejmuje temat sakramentu pokuty i pojednania na poziomie szkoły ponadpodstawowej w ramach wychowania liturgicznego, które powinno „wychowywać uczniów Jezusa Chrystusa do modlitwy, dziękczynienia, czynienia pokuty, odmawiania modlitw z ufnością, do ducha wspólnoty, właściwego zrozumienia symboliki, ponieważ wszystko to jest konieczne do prowadzenia

¹¹ Por. P. Tomasiak, *Powstanie i ewolucja polskich programowych dokumentów katechetycznych w latach 2001-2018*, w: „Studia Katechetyczne”, t. 19 (2019), s. 22.

¹² Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce*, Częstochowa 2018, s. 10.

¹³ Por. *Podstawa programowa...*, s. 11.

życia liturgicznego¹⁴. Podczas katechezy liturgicznej uczeń poznaje symbolikę, istotę, podział i biblijną genezę sakramentów oraz znaczenie najważniejszych czynności wykonywanych w trakcie ich sprawowania. Dzięki temu dostrzega znaczenie sakramentów w życiu chrześcijańskim i konsekwencje wynikające z ich przyjmowania¹⁵. Podstawowym celem katechetycznym wskazanym przez autorów „Podstawy programowej” jest zaprezentowanie, czym są sakramenty uzdrowienia oraz w jaki sposób się ich udziela¹⁶. W interesującym nas kontekście tematycznym autorzy dokumentu za zasadnicze treści katechezy uznali sposób sprawowania sakramentu pokuty i pojednania oraz jego skutki w życiu człowieka wierzącego¹⁷. Taki wybór ogólnie sformułowanych efektów kształcenia pozwala na powiązanie sakramentu pokuty i pojednania z codziennością katechizowanych oraz wskazuje na fakt, że spowiedź może okazać się realną odpowiedzią na pojawiające się w ich życiu problemy związane na przykład z dojrzewaniem psychoseksualnym. Zaprezentowanie rytu sakramentu oraz wskazanie na jego skutki, do których Katechizm Kościoła Katolickiego zalicza pojednanie z Bogiem i Kościołem, darowanie kary wiecznej i przynajmniej częściowe przebaczenie kary doczesnej, pokój i pogodę sumienia oraz wzrost sił duchowych do walki ze złem (por. KKK 1496), ma znaczenie praktyczne, gdyż podkreśla nadprzyrodzony wymiar codziennej egzystencji chrześcijanina i przypomina uczniom, jak należy się spowiadać.

Szczegółowe wytyczne dotyczące wiedzy, jaką uczeń powinien przyswoić na temat sakramentu pokuty i pojednania, skupiają się na charakterystyce spowiedzi oraz przedstawieniu jej teologii¹⁸. Jest to zagadnienie dość szerokie, obejmujące ukazanie istoty i skutków sakramentu, jego genezy i historii, sposobu sprawowania oraz aktów penitenta i spowiednika koniecznych do jego ważności. Przekaz wiedzy nie powinien polegać wyłącznie na encyklopedycznym wyliczeniu najważniejszych informacji o spowiedzi, ale winien umacniać wiarę uczniów odpowiadając na ich pytania i dylematy związane z praktyką wyznawania grzechów i chronić przed czysto formalnym i jurydycznym traktowaniem pokuty. Należy pamiętać, że „życie sakramentalne ubożeje i bardzo szybko zostaje sprowadzone do zewnętrznego rytualizmu, jeśli nie jest oparte na pogłębionej znajomości znaczenia sakramentu, a sama katecheza, jeśli nie jest ożywiona życiem sakramentalnym, przybiera formę czystego intelektualizowania”¹⁹. Interpretacja czynności wykonywanych podczas

¹⁴ Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, nr 85-86, Poznań 1997, s. 70. *Dyrektorium ogólne o katechizacji* z 1997 roku, do którego w kwestii podziału treści, wymagań szczegółowych i postaw odwołuje się aktualnie obowiązująca w Polsce Podstawa programowa, wymienia sześć podstawowych zdań katechez: rozwijanie poznania wiary, wychowanie liturgiczne, formację moralną, nauczanie modlitwy, wychowywanie do życia wspólnotowego oraz wprowadzenie do misji. Najnowsze *Dyrektorium o katechizacji* zatwierdzone przez papieża Franciszka 23 marca 2020 roku powyższe zadania formułuje w następujący sposób: prowadzenie do poznania wiary, wtajemniczanie w sprawowanie Misterium, formowanie do życia w Chrystusie, nauka modlitwy, wprowadzanie do życia wspólnotowego.

Zob. Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji*, nr 80-89, Kielce 2020, s. 54-58; A. Rayzacher-Majewska, *Zadania katechezy w Dyrektoriatkach z lat 1971-2020*, „Studia Katechetyczne”, t. 17 (2021), s. 59-80.

¹⁵ Por. D. Rydian, *Sakrament chrztu w katechezie szkolnej*, w: „Teologia i Moralność”, t. 10, nr 1 (2015), s. 149.

¹⁶ Por. *Podstawa programowa...*, s. 107.

¹⁷ Por. *Podstawa programowa...*, s. 107.

¹⁸ Por. *Podstawa programowa...*, s. 107.

¹⁹ Jan Paweł II, *Catechesi tradendae* nr 23, w: „Adhortacje Ojca świętego Jana Pawła II”, t.1, Kraków 1996, s. 22.

sakramentalnego rytu pojednania oraz analiza aktualnie obowiązujących tekstów liturgicznych stanowią kolejne cele szczegółowe przeznaczone do realizacji w liceach i technikach²⁰. Omawiając teksty najczęściej stosowanej liturgii pojednania jednego penitenta, należy zwrócić uwagę na elementy celebracji, do których zalicza się przyjęcie penitenta przez spowiednika, fakultatywne odczytanie lub wypowiedzenie z pamięci fragmentu Pisma świętego, wyznanie grzechów i przyjęcie zadośćuczynienia, modlitwę penitenta i rozgrzeszenie oraz uwielbienie Boga na zakończenie obrzędu²¹. Uczeń powinien zrozumieć wymowę znaków liturgicznych i odkryć w nich konkretną formę spotkania z Bożą łaską działającą we wspólnocie Kościoła. Wtedy sakrament pokuty nabierze dla niego charakteru dialogicznego, co zresztą mocno podkreślają odnowione obrzędy pokuty²². Odpowiednia katecheza liturgiczna ukazująca symbolikę znaków sakramentalnych (należy do nich również osoba spowiednika) oraz znaczenie i biblijną genezę wypowiedzianych formuł, chroni przed instrumentalnym, a nawet magicznym traktowaniem sakramentu pojednania i pomaga w odkrywaniu nadprzyrodzonej rzeczywistości łaski przenikającej ludzką codzienność.

Aktualnie obowiązująca „Podstawa programowa” wprowadza znaczące novum w postaci postaw życiowych powiązanych z treściami katechezy. Konkretnie zachowania i wewnętrzne postawy uczniów wypływają z edukacji religijnej i realizacji wymagań szczegółowych podejmowanych w czasie jednostek lekcyjnych, jednak nie podlegają ocenie szkolnej²³. W kontekście katechezy sakramentalnej dotyczącej spowiedzi postawą oczekiwaną przez autorów omawianego dokumentu jest ściśle zjednoczenie z Chrystusem²⁴. Jest to zasadniczy cel całego życia chrześcijańskiego i najistotniejszy skutek dobrego korzystania z siedmiu sakramentów Kościoła. Zespolenie z Chrystusem ma bowiem ugruntowanie sakramentalne, co szczególnie widać na przykładzie chrztu i Eucharystii. Poprzez częste i godne korzystanie z widzialnych znaków Bożej łaski wierzący wkraczą na drogę dynamizmu rozwojowego, który prowadzi do stopniowej chrystoformizacji²⁵. Przystępowanie do spowiedzi ma uświadamiać adolescentom, że „naturalnym stanem człowieka ochrzczonego jest łączność z miłosiernym Bogiem”²⁶. Owo zjednoczenie z Chrystusem jest konsekwencją postawy pokutnej rozumianej jako „względnie stała tendencja do doskonalenia życia w duchu miłości Chrystusowej”²⁷. Kolejną pożądaną postawą życiową wypływającą z katechezy o spowiedzi powinno być świadome korzystanie z niej oraz przekonywanie innych o jej wartości²⁸. Jedynie ten, kto doświadczył zbawiennych skutków chrześcijańskiej pokuty i w konfesjonale spotkał samego Boga jako kochającego i przebaczącego Ojca, może skutecznie świadczyć wobec rówieśników o doniosłości spowiedzi i jej dobroczynnych efektach we własnym życiu. Jest to szczególnie istotne w perspektywie ogólnych

²⁰ Por. *Podstawa programowa...*, s. 107.

²¹ Por. *Obrzędy pokuty...*, nr 41-46, s. 37-41.

²² Zob. J. Chapel, *The Word in the Sacrament of Confession*, w: „Teologia i Moralność”, t. 10, nr 2 (2015), s. 111-112.

²³ Por. *Podstawa programowa...*, s. 13-14.

²⁴ Por. *Podstawa programowa...*, s. 107.

²⁵ Por. O. Filek, *Zjednoczenie z Bogiem realizacją chrześcijańskiego powołania*, w: „Studia Theologica Varsaviensia”, t. 28 (1990), s. 95.

²⁶ A. Offmański, *Płaszczyzny kształtowania postaw pokuty i pojednania*, w: „Colloquia Theologica Ottoniana”, nr 2 (2016), s. 106.

²⁷ S. Kulpaczyński, *Postawy pokutne młodzieży*, w: „Seminare. Poszukiwania naukowe”, t. 3 (1978), s. 145.

²⁸ Por. *Podstawa programowa...*, s. 107.

wymagań katechetycznych na poziomie szkoły ponadpodstawowej, które kładą nacisk na kształtowanie tożsamości chrześcijańskiej oraz zwracają uwagę na potrzebę podejmowania działań apostołskich poprzez dawanie świadectwa wiary²⁹.

Sakrament pokuty i pojednania w katechezie młodzieży licealnej w świetle „Programu nauczania religii”

„Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach” konkretyzuje założenia edukacyjne i wychowawcze ujęte w „Podstawie programowej” i pomaga adoptować je do potrzeb konkretnych środowisk szkolnych. Dokument dzieli treści zawarte w „Podstawie programowej” na poszczególne klasy szkolnego cyklu kształcenia, poczynawszy od przedszkoli, aż po szkoły ponadpodstawowe³⁰. Został przyjęty 19 września 2018 roku w Częstochowie podczas posiedzenia Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski³¹. Katecheza tożsamości chrześcijańskiej skierowana zgodnie z założeniami „Podstawy programowej” do uczniów szkół średnich, dla liceów została zawarta i szczegółowo opracowana w programie nauczania zatytułowanym „Z Bogiem w dorosłe życie”³². Niniejszy program zagadnienia dotyczące sakramentu pokuty i pojednania umieszcza w klasie II, w której priorytetem „jest poznanie wiary autentycznej, głębokiej, dojrzałej, przemyślanej, kształtującej całą osobę ludzką, nie sceptycznej, nie dramatycznej i mrocznej, ale radosnej, zdolnej wszystko przemienić”³³. Zasadniczy cel tego etapu edukacji wpływa na tematykę w nim poruszaną i określa tytuł całego roku: „W poszukiwaniu dojrzałej wiary”.

Katecheza na temat sakramentu pokuty i pojednania umieszczona została w klasie II liceum w ramach bloku katechez pod tytułem „Bóg obecny i działający”. Do zasadniczych celów katechetycznych sprecyzowanych przez twórców programu należy „wyjaśnienie znaczenia sakramentów na każdym etapie rozwoju człowieka, przedstawienie powiązań między sakramentami i kształtowanie umiejętności analizowania związku pomiędzy wiarą a życiem sakramentalnym”³⁴. Wymagania ogólne działu zapraszają licealistów do odkrycia związku spowiedzi z innymi widzialnymi znakami Bożej łaski, zwłaszcza z sakramentami inicjacji chrześcijańskiej. Jak nauczał św. Jan Paweł II, „jedno z trafnych określeń, jakim posługiwali się Ojcowie Kościoła i teolodzy na oznaczenie sakramentu pokuty, brzmi „secunda tabula post naufragium” („druga deska ratunku po katastrofie”) – druga w kolejności po chrzcie. Katastrofą, od której wybawia nas chrzest i pokuta, jest grzech”³⁵. Każda spowiedź w pewien sposób odsyła do momentu chrztu, który gładzi grzech pierworodny i udziela łaski dziecięstwa Bożego. Spowiedź pozostaje również w ścisłym związku z Eucharystią, gdyż zgodnie z dyscypliną Kościoła do stołu Pańskiego może przystępować jedynie ochrzczony będący w stanie łaski uświęcającej. W sytuacji, w której zaistniał grzech ciężki, osoba pragnąca przystąpić do komunii świętej musi uzyskać przedtem sakramentalną absolucję³⁶. Zadaniem katechezy

²⁹ Por. *Podstawa programowa...*, s. 100.

³⁰ Por. Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, Częstochowa 2019, s. 9-10.

³¹ Por. P. Tomasiak, *Powstanie i ewolucja...*, s. 22.

³² Por. *Program nauczania...*, s. 157.

³³ *Program nauczania...*, s. 176.

³⁴ *Program nauczania...*, s. 181.

³⁵ Jan Paweł II, *Sakrament pokuty w życiu Kościoła...*, s. 5.

³⁶ Por. T. Rakoczy, *Zasady prawne ograniczające prawo wiernych do przyjmowania sakramentu Eucharystii*, w: „Teologia Praktyczna”, t. 7 (2006), s. 132-133.

jest więc przedstawienie pokuty jako sakramentu otwierającego grzesznikowi drogę do pojednania z Bogiem i tym samym wprowadzającego w pełną komunie z Chrystusem w Eucharystii. Odpowiednia realizacja ogólnych celów programowych stwarza okazję do powiązania życia sakramentalnego z wiarą katechizowanych. Jak podkreśla Z. Głowacki, „relację wiary i sakramentów możemy nazwać uzupełniającą, gdyż wiara służy sakramentom, które ją ożywiają i umacniają”³⁷. Katecheza o spowiedzi powinna ukazać licealistom wpływ osobistej wiary na egzystencjalną owocność sakramentu pokuty i pojednania i podkreślić fakt, że poprzez częstą i dobrą spowiedź umacnia się ich osobista relacja z Chrystusem. Przyjęcie daru Bożego przebaczenia wymaga wiary penitenta, ale zarazem ową wiarę pomnaża i ją umacnia oraz staje się jej czytelnym świadectwem.

Autorzy „Programu nauczania” za podstawowe treści licealnej katechezy o spowiedzi uważają przybliżenie uczniom sposobu sprawowania sakramentu pokuty i pojednania oraz ukazanie jego skutków dla człowieka³⁸. Wymagania szczegółowe poszerzają cele ogólne o charakterystykę spowiedzi i wprowadzenie w jej teologię. Koncentrują się również na interpretacji czynności liturgicznych w oparciu o obowiązujące teksty liturgiczne oraz skupiają się na ich analizie³⁹. Wśród oczekiwanych postaw wytyczne uwzględnione w „Programie nauczania” wymieniają pełne zjednoczenie z Chrystusem, świadome korzystanie ze spowiedzi i przekonywanie innych o jej wartości⁴⁰.

Zakończenie

Sakrament pokuty i pojednania dla wierzącego i praktykującego katolika pełni ważną rolę, gdyż jest spotkaniem z przebaczącym Chrystusem działającym w Kościele i poprzez Kościół. Katecheza o spowiedzi jest istotna na każdym etapie chrześcijańskiego rozwoju, a zwłaszcza w przypadku osób młodych, gdyż sposób przeżywania tego sakramentu w dzieciństwie i w czasie dorastania niejednokrotnie rzutuje na dalsze spotkania z Bożym miłosierdziem w okresie dorosłości. W niniejszym artykule ukazano problematykę pokuty i pojednania w katechezie licealnej w świetle aktualnie obowiązujących założeń programowych. Należy zauważyć, że „Program nauczania” konkretyzując wymagania i treści zawarte w „Podstawie programowej”, powinien ukazywać je w sposób bardziej szczegółowy. Uściślając treści i wymagania katechetyczne warto pamiętać, że jednym z najważniejszych wyzwań stojących przed wspólnotą Kościoła jest zachęcenie młodzieży do korzystania z sakramentu pojednania. Aby przyciągnąć młodych do konfesjonatów nie wystarczy wprowadzić ich w teologię i liturgię sakramentu, ale należy zwrócić uwagę na powiązanie spowiedzi z życiem. Warto ukazywać ją jako skuteczne lekarstwo na grzechy, których konsekwencją jest ludzkie cierpienie i poczucie wewnętrznej pustki oraz podkreślać jej niezastąpioną rolę w procesie rozwoju człowieczeństwa. Przedstawienie praktyki spowiedzi jako indywidualnej decyzji i świadomego wyboru, może pomóc młodym penitentom w przewyciężeniu pa-trzenia na spowiedź jako obligatoryjny element religijności wynikający z tradycji,

³⁷ Z. Głowacki, *Dlaczego sakramenty potrzebują wiary?*, w: „Roczniki Liturgiczno-Homiletyczne”, t. 58 (2011), s. 52.

³⁸ Por. *Program nauczania...*, s. 181.

³⁹ Por. *Program nauczania...*, s. 182.

⁴⁰ Por. *Program nauczania...*, s. 182.

sposobu wychowania i wpływu otoczenia. Nie bez znaczenia jest też przypomnienie pozytywnych konsekwencji spowiedzi dla kondycji psychicznej człowieka. Wyznanie grzechów przed kapłanem ma bowiem znaczenie oczyszczające, jest również sposobnością do obiektywizacji własnych myśli, słów i uczynków⁴¹. Co ważne, katecheza o spowiedzi bez tematyki grzechu rozpatrywanego w perspektywie Bożego miłosierdzia, bez odwołania do tajemnicy sumienia i ludzkiej wolności i pomijająca potrzebę permanentnej formacji moralnej opartej na współpracy z Bożą łaską, pozostawałaby zwieszona w próżni i oderwana od całościowego kontekstu egzystencji uczniów Chrystusa. Autorzy omawianych dokumentów na etapie liceum zwrócili uwagę również na powyższe zagadnienia, uwzględniając je w treściach i wymaganiach szczegółowych katechezy. W niniejszym artykule świadomie zrezygnowano z głębszej analizy tych motywów, należy jednak pamiętać o tym, że pozostają one w ścisłym związku z teologią i praktyką spowiedzi.

Bibliografia

Nauczanie Kościoła

Jan Paweł II, *Catechesi tradendae*, w: „Adhortacje Ojca świętego Jana Pawła II”, Kraków 1996.

Jan Paweł II, *Reconciliatio et Paenitentia*, w: „Adhortacje Ojca świętego Jana Pawła II”, Kraków 1996.

Jan Paweł II, *Sakrament pokuty w życiu Kościoła. Przesłanie Ojca Świętego do Penitencjarii Apostolskiej*, w: „L'Osservatore Romano” (wyd.pol.), nr 5-6 (1998).
Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 1994.

Kodeks Prawa Kanonicznego, Poznań 2008.

Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, Częstochowa 2019.
Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce*, Częstochowa 2018.

Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Poznań 1997.
Obrzędy pokuty dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, wyd. 2, Katowice 2014.

Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji*, Kielce 2020.

Literatura

Chapel J., *The Word in the Sacrament of Confession*, „Teologia i Moralność”, t. 10, nr 2 (2015), s. 100-116.

Filek O., *Zjednoczenie z Bogiem realizacją chrześcijańskiego powołania*, „Studia Theologica Varsaviensia”, t. 28 (1990), s. 92-98.

Głowacki Z., *Dlaczego sakramenty potrzebują wiary?*, „Roczniki Liturgiczno-Homiletyczne”, t. 58 (2011), s. 43-54.

Jankowski S., *Bóg Syna swego dał, aby człowiek nie zginął, ale się nawrócił i żył. Biblijne aspekty sakramentu pokuty*, „Studia Włocławskie”, t. 23 (2021), s. 51-80.
Kulpaczyński S., *Postawy pokutne młodzieży*, „Seminare. Poszukiwania naukowe”, t. 3 (1978), s. 139-158.

⁴¹ Por. Ł. Nycz, *Sakrament pokuty i pojednania...*, s. 321.

- Mąkosa P., *Zarys katechezy o sakramentach świętych*, „Siedem sakramentów w nauczaniu katechetycznym”, red. H. Słotwińska, Lublin 2007, s. 27-41.
- Nycz Ł., *Sakrament pokuty i pojednania w odbiorze młodzieży. Badania empiryczne członków Ruchu Apostolstwa Młodzieży Archidiecezji Przemyskiej*, „Premisla Christiana”, t. 17 (2016/2017), s. 311-325.
- Offmański A., *Płaszczyzny kształtowania postaw pokuty i pojednania*, „Colloquia Theologica Ottoniana”, nr 2 (2016), s. 93-110.
- Pieńkosz J., *Sakrament pokuty i pojednania jako sakrament uleczenia*, „Studia Teologiczne Białystok, Drohiczyn, Łomża”, t. 22 (2004), s. 157-175.
- Rakoczy T., *Zasady prawne ograniczające prawo wiernych do przyjmowania sakramentu Eucharystii*, „Teologia Praktyczna”, t. 7 (2006), s. 132-133.
- Rayzacher-Majewska A., *Zadania katechezy w Dyrektoriatkach z lat 1971-2020*, „Studia Katechetyczne”, t. 17 (2021), s. 59 -80.
- Rydian D., *Sakrament chrztu w katechezie szkolnej*, „Teologia i Moralność”, t. 10, nr 1 (2015), s. 145-169.
- Sobolewski Z., *Pojednajcie się z Bogiem*, Pelplin 2015.
- Stepulak M., *Postawy młodzieży wobec Sakramentu Pokuty i Pojednania. Badania empiryczne maturzystów z diecezji siedleckiej*, „Teologia Praktyczna”, t. 10 (2009), s. 125 -146.
- Szept J., *Wychowanie do pokuty i pojednania*, „Colloquia Theologica Ottoniana”, nr 2 (2016), s. 143-155.
- Tomasik P., *Powstanie i ewolucja polskich programowych dokumentów katechetycznych w latach 2001-2018*, „Studia Katechetyczne”, t. 19 (2019), s. 11-28.

Sakrament pokuty i pojednania w katechezie młodzieży licealnej w świetle założeń programowych nauczania religii

Streszczenie

Sakrament spowiedzi ustanowiony przez Chrystusa i przekazany Kościołowi dla wierzących i praktykujących katolików jest szczególną formą spotkania z kochającym Bogiem. W tym widzialnym znaku Bożej łaski dokonuje się odpuszczenie grzechów popełnionych po chrzcie i odnowienie wspólnoty człowieka z Bogiem. W kontekście dynamicznych zmian kulturowych, które mają wpływ na religijność społeczeństwa i osobiste nastawienie poszczególnych jednostek do wiary, odpowiednia katecheza sakramentalna o pokucie i pojednaniu jest dziś potrzebna nie tylko w przestrzeni domowej i w parafiach, ale również w środowisku szkolnym. Temat sakramentu miłosierdzia został uwzględniony przez autorów aktualnie obowiązującej „Podstawy programowej Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce” oraz „Programu nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach” w ramach wychowania liturgicznego, które w świetle dokumentów Kościoła należy do podstawowych zadań formacji religijnej. W liceach treści i wymagania szczegółowe związane z powyższą problematyką realizowane są w klasie II i mają na celu pogłębienie wiedzy o spowiedzi, umocnienie wiary uczniów oraz doprowadzenie ich do świadomego korzystania z sakramentu uzdrowienia.

Słowa kluczowe: sakrament pokuty i pojednania, „Podstawa programowa”, „Program nauczania religii”, cele katechetyczne, wymagania szczegółowe, postawy.

Ks. Jakub Jakubowski – kapłan Archidiecezji Przemyskiej, mgr lic. UPJP II, teologia pastoralna, katecheta w Zespole Szkół Budowlanych im. Tadeusza Kościuszki w Brzozowie.